

RÁCZ ANDRÁS

Egy el nem ismert elnök halálára Abházia Bagaps után

MKI-ELEMZÉSEK

A Magyar Külügyi Intézet időszaki kiadványa

Kiadó:

Magyar Külügyi Intézet

Felelős szerkesztő és tördelő:

Tevelyné Kulcsár Andrea

A kiadó elérhetősége:

H-1016 Budapest, Bérc utca 13-15.

Tel.: +36 1 279-5700

Fax: +36 1 279-5701

E-mail: titkarsag@hii.hu

www.kulugyiintezet.hu

www.hii.hu

© Rácz András, 2011

© Magyar Külügyi Intézet, 2011

Az elemzés arra a kérdésre kíván választ adni, hogy hoz-e változást a Grúziától de facto elszakadt Abházia¹ külpolitikai helyzetében Szergej Bagaps² abház elnök 2011. május 29-én bekövetkezett halála.

BEVEZETÉS

ASzovjetunió idején a mai Abházia autonóm köztársasági státuszt élvezett a Grúz Szovjet Szocialista Köztársaságon belül. Ez bizonyos oktatási és kulturális autonómiát jelentett a szuhumi vezetésnek Tbiliszivel szemben. A Szovjetunió utolsó éveiben abház nacionalisták már azt követelték, hogy Abházia ugyanolyan rangú tagköztársasága legyen a Szovjetuniónak, mint Grúzia, a két állam között pedig ahhoz hasonló szerződéses viszony létesüljön, mint ami 1925 és 1931 között, Nesztor Lakoba idején volt. A Szovjetuniótól való elszakadásra törekvő grúz nemzeti erők számára azonban ez elfogadhatatlan volt, ők ugyanis Abháziát (Dél-Oszétiával együtt) az egységes Grúzia részének tekintették. Érvelésük egyik kulcseleme az volt, hogy az 1989-es, utolsó szovjet népszámlálás szerint az autonóm köztársaság lakosságának majdnem fele, 48% vallotta magát grúznak, míg az abházok aránya alig 17% volt.

A Szovjetunió felbomlását követően, a Gamszahurdia-időszak polgárháborújából épp csak kilábalt Grúzia 1992 februárjában eltörölte az abház területek autonómiáját. Már ezt megelőzően is több kisebb, etnikai alapú összecsapásra került sor grúz és abház csoportok között, azokat azonban még sikerült mederben tartani. Az autonóm státusz elvesztésére válaszul a teljes alárendelődéstől tartó abházok 1992 júliusában már a Grúziától való elszakadást tüzték zászlajukra, akár háború árán is. Vlagyiszlav Ardzinba abház vezető elszakadási szándékát hallgatólagosan támogatta az orosz politikai elit egy része is, például Alekszandr Ruckoj alelnök és Ruszlan Haszbulatov, a Duma házelnöke, de számos magas beosztású katonai vezető is.

A grúz–abház polgárháború 1992. augusztusában tört ki, és az 1993. július 27-én Szocsiban aláírt tűzszüneti megállapodással ért véget. A szocsi egyezmény értelmében elvileg nemzetközi, valójában orosz dominanciájú békefenntartó erők kerültek az abház területeket Grúziától elválasztó határsávra, amelyek jelenlétükkel garantálták Abházia *de facto* különállását. Ezt kihasználva, 1994. november 30-án Abházia új alkotmányt fogadott el, és kikiáltotta a terület szuverenitását. Ettől kezdve Szuhumi minden tárgyalásba csak úgy ment bele, hogy saját szuverenitásának elismeréséhez mereven ragaszkodott.

Bár ennek az elemzésnek nem feladata, hogy áttekintse akár a háború eseményeit, akár a szocsi egyezmény 1994-es összeomlásának részleteit, azt mindenképp érdemes megjegyezni, hogy a polgárháborús harcok – és kisebb részben az 1998-as grúz–abház „hatnapos háború” – alapvetően változtatták meg Abházia etnikai összetételét: a grúz lakosság legnagyobb része elmenekült, mostanra a területen az abházok alkotják a többséget.

1 Az elemzésben Abházia államként, különálló entitásként való emlegetése pusztán az értelmezés megkönnyítését szolgálja, és semmilyen módon nem jelenti a Grúziától való elszakadás vagy az abház „függetlenség” elismerését.

2 A szövegben előforduló abház neveket orosz megfelelőjük alapján, a magyar átírás szabályai szerint használom.

Részben erre a helyzetre reflektált az Abháziában a függetlenségről tartott 1999-es népszavazás és az azt követően elfogadott – bár a nemzetközi közösség által el nem ismert – függetlenségi nyilatkozat is. Bár korábban az abház vezetés csak a Tbiliszi által kezdeményezett, Grúzián belüli szuverenitásra épülő autonóm státus gondolatát utasította el, a népszavazást követően a konföderatív alapú rendezés is lekerült a napirendről. Illetőleg nem lekerült, hanem átalakult: az abházok egyre inkább az Orosz Föderációval való, konföderatív alapon történő egyesülést támogatták volna.

Az 1994-ben elfogadott új alkotmány értelmében Abházia államformája parlamentáris köztársaság lett, igen erős elnöki hatalommal. Az „országban” valódi többpártrendszer működik, ám ezek a pártok inkább egyes klánokat, illetve üzleti csoportokat reprezentálnak, nem tekinthetők tehát a modern értelemben vett tömegpártoknak. Az ország első elnöke Vlagyiszlav Ardzinba volt (1994–2005) volt, őt követte a 2005-ben megválasztott Szergej Bagaps.

BAGAPS ELNÖKSÉGE

Szergej Vasziljevics Bagaps 1949-ben, Szuhumiban született. Bár mezőgazdasági végzettséget szerzett, a szovjet időkben folyamatosan felfelé ívelő pártkarriert futott be: a hetvenes évek közepétől a Komszomolban dolgozott, 1980-ban ő lett a szervezet abházi első titkára, két évvel később pedig a kommunista párt ocsamcsirai szervezetének főtitkára. A Szovjetunió felbomlását követően először az üzleti életben próbálkozott, ám hamar visszatért a politikába: 1995-től Gennagyij Gagulia kormányában lett miniszterelnök-helyettes, 1997 és 1999 között pedig ő volt Abházia miniszterelnöke. Ekkoriban már korántsem volt felhőtlen a viszonya az erősen autoriter hatalmat kiépítő, az orosz *szilovik* elithez szorosan kötődő Ardzinba elnökkel, így annak 1999. októberi újraválasztása után Bagaps egy időre kénytelen volt háttérbe húzódni: 1999 és 2005 között az állami Csernomorenergo vállalat igazgatója volt.

Az Ardzinba-rendszerrel szemben azonban egyre erősödött az elégedetlenség, nem kis részben amiatt, hogy az elnök Abházia gazdaságát ugyanúgy képtelen volt stabilizálni, mint a Tbiliszihez fűződő viszonyt. Ráadásul erősen romló egészségi állapota miatt az utolsó években Ardzinba már alig mutatkozott a nyilvánosság előtt, és a kormányzást egyre inkább Raul Hadzsimba miniszterelnökre hagyta. Több ellenzéki párt és szervezet pedig felkérte Bagapsot, hogy induljon el a 2004-ben esedékes elnökválasztáson, mivel az abház alkotmány értelmében – amely csak két terminust engedélyez az elnöknek – Ardzinba a második mandátumának lejártá után amúgy sem indulhatott újra. Az októberben tartott választáson Bagaps megszerezte a szavazatok többségét azzal a Hadzsimbával szemben, akit nemcsak a leköszönő Ardzinba támogatott, de maga Putyin is.

Bagaps sokkal kevésbé volt oroszbarát, mint Ardzinba; nyugati terminológiával leginkább nemzetifüggetlenség-pártiként lehetne jellemezni. Abban az időszakban azonban, amikor hatalomra került, abház szempontból az Oroszországhoz való közeledésnek nem volt semmiféle alternatívája: nem szabad elfelejteni, hogy Tbilisziben 2003 vége óta az a Miheil Szaakasvili van hatalmon, aki a „rózsás forradalom” során

elért győzelmét követően legfőbb céljaként Grúzia területi egységének helyreállítását hirdette meg. Ez a szándék pedig alapjaiban veszélyeztette az egész abház politikai elitet. Annál is inkább, mert az első időszakban Szaakasvili – nem kis részben az erős amerikai támogatásnak köszönhetően – sikert sikerre halmozott: 2004 májusában leszámolt a Grúzia délnyugati részét uralma alatt tartó adzsáriai vezetővel, Aszlan Abasidzéval, és még ugyanezen év nyarán visszaszerezte a dél-oszétiai területek egy részét is, s azokon emigráns kormányt nevezett ki.

Ilyen körülmények között került sor az októberi abház elnökválasztásra. Azt követően, hogy a Moszkva – és személyesen Putyin – által támogatott Hadzsimba vereséget szenvedett, Moszkva felfüggesztette az Abházia felé irányuló vasúti közlekedést, korlátozta a határon átvihető élelmiszer mennyiségét, azaz *de facto* gazdasági blokádot vont a Abháziát. A helyzetet végül egy erősen orosz dominanciájú kompromisszummal sikerült megoldani: Bagaps és Hadzsimba megegyezett, hogy megismétlik az elnökválasztást, és azon együtt indulnak, mégpedig úgy, hogy Bagaps lesz az elnök, Hadzsimba pedig az elnökhelyettes. Ebben a felállásban természetesen diadalmaskodtak a 2005 januárjában megismételt elnökválasztáson, így Szergej Bagaps lett Abházia második elnöke.

Az abház külpolitika és Bagaps mozgásterét ezt követően még a korábbinál is szűkebbé vált: az egyre erősebb fenyegetést jelentő Tbiliszivel szemben Moszkva maradt az egyedüli alternatíva. Ebben az időszakban kezdett tömeges méreteket ölteni az orosz útlevelek osztogatása az abház állampolgárok között, ami máig tart. Az orosz üzleti körök azonban akkoriban még fenntartással kezelték Abháziát, nem bíztak ugyanis eléggé az ország stabilitásában.

Azt követően, hogy 2006-ban Szaakasvili egy újabb katonai akcióval ellenőrzése alá vonta Abházia egy részét (a Kodori-völgyet), Moszkva több lépcsőben megerősítette az Abháziában állomásozó békefenntartó erőit. Ennek szükségességével Bagaps sem vitatkozott, mert szaporodtak azok a jelek, amelyek szerint a tbiliszi vezetés nem fog megelégedni az addig elért eredményekkel, hanem esetleg háborúra is sor kerülhet. 2008 májusában Oroszország négyszáz katonát vezényelt Abháziába azért, hogy helyreállítsák a vasúti összeköttetést Szuhumival. A vasútvonal néhány hónappal később, az augusztusi „ötnapos háború” idején komoly szerephez jutott az orosz erők helyszínre szállításában.

A 2008. augusztusi háborúban abház csapatok is szerepet vállaltak, bár nem a fő csapásirányban: orosz támogatással visszaszerezték az ellenőrzést a Kodori-völgy felső szakasza felett. Ennél lényegesebb volt azonban, hogy az az orosz ellentámadás, amelyik eldöntötte a háború sorsát, Abházia területéről indult, onnan támadva oldalba a dél-oszétiai fronton lekötött grúz erőket. Nem sokkal a háború vége után, 2008. augusztus 26-án Moszkva egyoldalúan elismerte a két szakadár terület, Abházia és Dél-Oszétia „függetlenségét.” Ebben azóta is összesen csak három másik ENSZ-tagállam követte: Nicaragua, Venezuela és Nauru.

A „FÜGGETLEN” ABHÁZIA

Az abház „függetlenség” orosz elismerése azonban valójában az orosz befolyás megerősödését vonta maga után. Ennek a regionális biztonság szempontjából legfontosabb eleme az a 2009. tavaszán aláírt orosz–abház megállapodás, amelynek értelmében az Orosz Föderáció fegyveres erői 49 évre bérbe veszik a Gudauta melletti volt szovjet támaszpontot. Hasonló megállapodás született az ocsamcsirai kikötőről is. Érdekesség, hogy a megállapodáshoz az abház parlament hozzájárulását már 2008. novemberében (!) sikerült megszerezni, ami jól mutatja Moszkva biztonsági prioritásait. Emellett Bagaps beleegyezett abba is, hogy az abház–grúz határt orosz határőrök segítségével biztosítsák. Putyin 2009. augusztusi látogatása során ígéretet tett arra, hogy Moszkva 15 milliárd rubellel (kb. 460 millió dollár) támogatja Abházia haderejének és védelmi szektorának megerősítését. Jelenleg mintegy hét-nyolcezer orosz katona és határőr állomásozhat abház területen; a pontos számot nehéz meghatározni, van tízezres becslés is. Az Abháziában *de facto* állandósult orosz katonai jelenlét minden eddiginél valószínűtlenebbé teszi Grúzia területi integritásának helyreállítását.

A katonai stabilitás magával vonta a gazdaság fellendülését és a külföldi befektetői kedv élénkülését is. Tavaly novemberben Dmitrij Medvegyev orosz és Bagaps abház elnök aláírt egy megállapodást az egymás országába irányuló befektetések kölcsönös védelméről. A külföldi befektetők három évre mentességet kapnak a legtöbb adó alól, az ország „függetlensége” pedig azt eredményezte, hogy biztonságosabbá, kiszámíthatóbbá vált az üzleti környezet. Orosz befektetők elmondása szerint 2008 előtt a szó legszorosabb értelmében az elnök személyes támogatása kellett még a közepes projektek elindításához is, mostanra viszont már a máshol szokásos üzletmenet szerint lehet tárgyalni az abház állami és helyi hatóságokkal.

A legnagyobb részben természetesen orosz tőke érkezik az országba, de számottevő a török befektetői jelenlét is. Ez utóbbi alapvetően a Törökországban élő nagyszámú abházhoz köthető. A külföldi befektetők számára legfontosabb szektor egyértelműen a turizmus és a szállodaipar. Ebben nagy szerepe van egyrészt Abházia kiváló természeti adottságainak, másrészt pedig a Szociban megrendezésre kerülő 2014-es téli olimpiának, amelytől az egész régióban komoly fellendülést várnak. Kiemelt szektor lehet a bányászat is, hiszen Abháziában a szovjet időkben jelentős szénkitermelés folyt. A török Tamszas vállalat már újraindította a Tkvarceliben korábban működő szénbányát, ahonnan hajóval szállítja Törökországba a kitermelt szenet.

Fontos szerep jut az energiaszektor fejlesztésének is. Abházia ugyancsak 2009 tavaszán, május 26-án aláírt egy megállapodást a Rosznyefttyel, melynek értelmében az orosz olajcég öt évig kutathat és termelhet ki olajat és földgázt Abházia part menti vizein. Emellett a vállalat benzinkúthálózat kiépítését és működtetését is vállalta.

Energetikai érdekesség, hogy Abházia áramellátásának egy részét az Enguri határfolyón üzemelő vízerőmű adja, amelyet Grúziával közösen működtetnek. Noha 2008 végén voltak arra vonatkozó tervek, hogy Abházia eladja az enguri erőművet

az orosz Inter RAO EES vállalatnak, erre végül nem került sor, az erőmű abház része továbbra is Szuhumi, egészen pontosan a Csernomorenergo vállalat kezelésében maradt. A tranzakció azért lett volna kritikus Tbiliszi számára, mert az enguri erőmű adja Grúzia áramellátásának mintegy 45%-át.

A fenti politikai, katonai és gazdasági tényezők együtt azt eredményezték, hogy Abháziában a 2008-as háborút követően jelentősen javulni kezdett az életszínvonal. Az erősödő stabilitás és a javuló gazdasági mutatók nagy szerepet játszottak abban, hogy Szergej Bagapsot 2009 decemberében újraválasztották. Már az első fordulóban megszerezte a szavazatok több mint 61%-át, ezzel legyőzve a másik három indulót, köztük a magát ismét megmérettető Raul Hadzsimbát. A választási győzelmet követően Bagaps elnökhelyettesnek a 2005 óta miniszterelnökként dolgozó Alekszandr Ankvabot nevezte ki, a miniszterelnök pedig Szergej Samba lett.

Szergej Bagaps személyiségére és politikájára mindig is a pragmatizmus és a kompromisszumkeresés volt jellemző, ezt még politikai ellenfelei is elismerték. A fentebb elemzett geopolitikai realitásokat felismerve, Oroszországgal kiegyensúlyozott viszonyt és országának a nyilvánvaló orosz túlsúly ellenére is bizonyos külpolitikai mozgásteret igyekezett fenntartani. A grúz vezetéssel szemben az abház függetlenség következetes híve volt, így elutasított minden olyan megállapodást, amely a két terület reintegrációjával járt volna együtt, gazdasági kérdésekben viszont hajlott a kompromisszumokra.

Bagapsot tüdőproblémái miatt 2011. május 21-én egy moszkvai kórházban műtötték meg, és bár az operációt túlélte, néhány nappal később szívelégtelenség miatt elhunyt. Az operáció során arra is fény derült, hogy az elnök tüdőpanaszait előrehaladott rák okozta, halála azonban ezzel együtt váratlan volt. Moszkvai ravatala előtt május 30-án Dmitrij Medvegyev orosz elnök is leróttá tiszteletét. Június 2-án pedig Vlagyimir Putyin orosz miniszterelnök be nem jelentett látogatást tett Abháziában, és személyesen vett részt Szergej Bagaps temetésén.

AZ ESÉLYEK LATOLGATÁSA

Bagaps műtete óta megbízott elnökként Ankvab vezeti az országot; az alkotmány értelmében azonban három hónapon belül ki kell írni az új elnökválasztást. Jelenleg három-négy jelölttel lehet számolni: Ankvab biztosan elindul, mint ahogy Raul Hadzsimba korábbi elnökhelyettes és miniszterelnök is. Jó eséllyel részt vesz majd a versenyben a 2009-ben negyedik helyen végzett Beszlan Butba üzletember is; sőt, hasonlóan a két évvel ezelőtti megmérettetéshez, valószínűleg ismét előkerül majd a Hadzsimba–Butba szövetség gondolata is. Feltételezhetően elindul a választáson majd Szergej Samba miniszterelnök is. Az abház elit oroszbarát rétegeinek támogatása várhatóan megoszlik majd a Bagapshoz hasonló apparatussikkariert befutott Ankvab és Hadzsimba között. Az egyelőre még nem látszik tisztán, kettejük közül Moszkva kit támogat majd.

Az azonban biztosra vehető, hogy az abház elnökváltás sem a térség tágabban értelmezett biztonságában, sem Abházia külpolitikai helyzetében nem hoz majd érdemi változást. A nemzetközi közösség álláspontja változatlan, az abház „függetlenséget”

Oroszországon kívül továbbra is csak három másik ENSZ-tagállam ismeri el Grúzia természetesen továbbra sem fogadja el Abházia „függetlenségét”, és ugyanúgy nem tekinti majd legitim tárgyalópartnernek az új abház elnököt, mint annak idején Bagapsot. Az abháziai orosz katonai és gazdasági pozíciók pedig túlságosan erősek és stabilak ahhoz, hogy bármilyen érdemi elmozdulás történhetne akár a grúz–abház, akár az abház–orosz viszonyban. Amiből az is következik, hogy Abháziának Grúziához való *de facto* visszatérésére továbbra sem nyílik érdemi esély. Pozitív változásra csak akkor kerülhetne sor, ha javulnának a grúz–orosz kapcsolatok – abban a játszmában viszont Abháziának csak a sakkfigura és nem a játékos szerepe jut.

2011. június 2.